

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Filologie – český jazyk

TEZE DOKTORSKÉ DISERTAČNÍ PRÁCE

Petra Bulejčíková

Problematika spisovnosti se zřetelem k výuce češtiny jako cizího jazyka

Standard Language with Regard to Teaching Czech as a Foreign Language

vedoucí práce – Doc. RNDr. Karel Oliva, Dr.

2014

Obsah

Abstrakt	
Abstract	
Úvod	
1. Teorie jazykové kultury a didaktika cizích jazyků	
2. Definice spisovné a obecné češtiny	
Spisovnost a norma	
Diglosie	
Diskuse o spisovné češtině	
Koncept minimální intervence	
Vliv kodifikace na vyučování češtiny jako cizího jazyka	
3. Opozice spisovnost – nespisovnost; psanost – mluvenost	
4. Nespisovná čeština ve výuce češtiny jako cizího jazyka podle Společného evropského referenčního rámce	
5. Tzv. Foreigner Talk	
Česká „řeč k cizincům“ (český Foreigner Talk)	
Nespisovný jazyk ve Foreigner Talk	
Pragmatická hlediska, sociokulturní aspekty	
6. Obecná čeština ve vyučování češtiny jako cizího jazyka	
Obecná čeština, nebo dialekty?	
Postoje k obecné češtině v komunikaci Čech - cizinec	
Postupy prezentace obecné češtiny u různých vyučujících	
Obecná čeština v učebnicích	
Úroveň A1	
Úroveň A2	
Úroveň B1	
Úroveň B2	
7. Vyučování angličtiny a němčiny jako cizích jazyků	
8. Reálná komunikace mezi cizinci a českými mluvčími	
9. Návrh řešení současného stavu ve výuce	
9.1. Informovat o situačním zakotvení jednotlivých variet jazyka	
9.2. Informovat o existenci rozdílů mezi psanou a mluvenou formou jazyka	
9.3. Rozvíjet dovednost porozumět klíčové informaci	
9.4. Informovat o existenci, vysoké frekvenci a základních způsobech tvoření deminutiv a univerbizovaných lexikálních jednotek	
9.5. Informovat o existenci dialektů	
10. Závěr	
Literatura:	
Příloha: Přepisy nahrávek	

Teorie jazykové kultury ve vztahu k jazykovému vyučování

Téma spisovnosti je už od dob Tezí pražského lingvistického kroužku velmi živé, jak vyplývá z bohaté literatury i z vášnivých diskusí, a to jak v kruzích akademických, tak ve sféře lingvodidaktiky, češtinu jako cizí jazyk nevyjímaje. Zdá se, že každý učitel češtiny pro cizince má k tomu co říci. Považujeme však za velmi nešťastné, že v naprosté většině případů jde o postoje zcela subjektivní, nepodložené žádným průzkumem. Tyto postoje se projevují nejen při již výše zmíněných diskusích, ale také při výuce samotné a zejména při tvorbě didaktických materiálů. Hlavním cílem této práce bylo proto získání nahrávek reálné komunikace mezi cizincem a českým rodilým mluvčím a jejich následná analýza za účelem zjistit, kterou varietu českého jazyka cizinci skutečně potřebují znát. Přestože ve výsledném textu převažuje teoretická část, 80 % výzkumu spočívalo ve sběru materiálu, jeho vyhodnocování a v následné vědecké analýze, na něž pak navazovala tvorba výukových materiálů.

Teorie jazykové kultury vychází z prací členů Pražského lingvistického kroužku (PLK). V roce 1929 byly na I. sjezdu slovanských filologů představeny Teze PLK, v nichž se členové PLK stavěli do opozice k tehdejší puristické činnosti lingvistů sdružených kolem časopisu *Naše řeč* (zejm. J. Haller). Roku 1932 vyšel sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*, v němž byly Teze, doplněné dalšími články, publikovány.

Autoři Tezí zdůrazňují funkčnost a adekvátnost (schopnost jazykových prostředků adekvátně naplňovat komunikační cíle a potřeby, srov. Vachek, 1970, 42-43). Autoři rozlišují úlohy spisovného jazyka od úloh jazyka lidového. Jazyk spisovný „*vyjadřuje kulturní a civilizační život (postup i výsledky myšlení vědeckého, filosoficko-náboženského, sociálně politického a administrativně právního)*.“ (tamtéž, s. 45) Z této úlohy vyplývá specifická slovní zásoba spisovného jazyka, která obsahuje i abstraktní pojmy, dále z ní vyplývají složitější syntaktické formy, cenzura emociálních prvků a normovanější a normativnější ráz. Gramatické a lexikální prvky jsou využívány funkčně a společenské jazykové formy jsou bohatší (jazyková etiketa). (srov. Vachek, 1970, s. 46).

V Tezích se autoři vyjadřovali také k didaktice, konkrétně k výuce slovanských jazyků na středních školách. Stále aktuální je například doporučení rozšiřovat znalost slovní zásoby v kontextu a důraz na aktivitu studentů. Funkčnímu pojetí zkoumání jazyka odpovídá i doporučení vyučovat cizí jazyk s ohledem na jazykové funkce, které bude studující potřebovat (viz Vachek, 1970, s. 63-64).

Diskuse o spisovnosti

Diskuse o povaze spisovného jazyka a o jeho demokratizaci, která probíhala v 50. letech, byla silně ovlivněna ideologií. Po uvolnění politického tlaku byly diskutovány otázky jazykové kultury v 60. letech. Od té doby se stále debatuje mj. o zavedení mluvnických a fonologických tvarů z obecné češtiny do spisovné kodifikace. Současná diskuse se týká zejména míry intervence do přirozeného jazykového vývoje, dále se v ní objevují návrhy řešení nejasné terminologie (např. pojem standard) a diskutuje se o směřování budoucí kodifikace obecně.

V roce 2005 vyšel v časopise Český jazyk a literatura článek P. Sgalla a C. Maglione Spisovná čeština má své slabiny. Jeho autoři upozorňují na mezeru existující v neutrální vrstvě jazyka, kvůli níž některá slova nebo slovní tvary znějí rodilým mluvčím příliš knižně, zatímco jejich ekvivalenty jsou kategorizovány jako obecně české, a proto mohou být považovány za „nesprávné“. Autoři článku vyjadřují svůj nesouhlas s touto kategorizací jazykových prostředků a navrhuje nahradit opozici *správné – špatné* opozicí *vhodné – nevhodné vzhledem k dané komunikační situaci* a pojem spisovnost nahradit pojmem standard.

Při tvorbě výukových materiálů a zejména dokumentů vztahujících se k vyučování češtiny pro cizince obecně (učebnice, popisy jednotlivých úrovní podle Společného evropského referenčního rámce) je povědomí o jazykové „správnosti“ také velmi živé. Stejně jako rodilí mluvčí češtiny, kteří se obracejí na jazykovou poradnu, i cizinci učící se česky chtějí jasnou odpověď na otázku, který prostředek je „ten správný“. Není však jisté, zda by všeobecné přijetí širšího pojmu „standard“ vyřešilo postoje k určitým jazykovým prostředkům, které jsou dnes rodilými mluvčími považovány za „nesprávné“, a přestože jsou jimi samými používány, z úst cizinců se jeví jako obtížně akceptovatelné.

Téměř zcela proti preskriptivismu vystoupil V. Cvrček s konceptem minimální intervence. Již z názvu konceptu vyplývá, že Cvrček je zastáncem co nejmenších vnějších zásahů do vývoje jazyka. Za tímto účelem v Konceptu navrhuje vytváření pluralitních popisů jazyka, aby byla oslabena jejich intervenčnost. Vznikly by „*pluralitní deskripce věnované jednotlivým funkcím či stylovým žánrům.*“ (Cvrček, 2008, s. 36-38)

V případě existence konkurenčních kodifikací také autor učebních materiálů pro výuku češtiny jako cizího jazyka zvolí jednu z nich, své rozhodnutí zdůvodní a vytvoří materiály, jež

budou odpovídat specifickým potřebám určitých skupin studentů, aniž by měl výčitky z uvádění forem doposud považovaných za nestandardní či z neuvádění všech schválených forem. Na druhou stranu může taková situace zvýšit nejistotu a obavy z komunikace, obzvláště u začátečníků, pokud bude volba ponechána pouze na nich. Velká zodpovědnost tak spočívá na učiteli, který učební materiály vybírá a studentům vyšších úrovní s výběrem pomáhá.

Konflikt s vypjatě liberálním záměrem pluralitní kodifikace ovšem dozajista nastane při vytváření standardizovaných zkoušek. Tvůrci zkoušek budou nuceni se rozhodnout, o kterou kodifikaci se zkouška bude opírat, a tvůrci kurzů, jejichž cílem je příprava cizinců k úspěšnému složení dané zkoušky, budou nuceni toto rozhodnutí akceptovat. Tak některá z kodifikačních příruček získá prestižnější postavení než příručky ostatní.

Dichotomie mluvenosti a psanosti

Pro didaktiku češtiny jako cizího jazyka je klíčová dichotomie mluvenosti a psanosti. Obecně můžeme říci, že cílem většiny studentů je dorozumění v každodenních komunikačních situacích s převahou komunikace ústní.

Konkrétními prostředky charakteristickými pro mluvený projev se zabývá mimo jinými L. Holá. Doporučuje nesoustředit se při vyučování češtiny pro cizince tolik na morfologii, ale zaměřit se na lexikum. Holá uvádí, že v lexiku prezentovaném cizincům učícím se česky by měla být slova jako *šálek, hoch, dívka, dnes, tento, tedy, pospěš si, obývací pokoj* nahrazena ekvivalenty *hrnek, kluk, holka, dneska, tehle, teda, honem, obýván.*

Pro mluvené projevy nejsou nutně charakteristické obecně české či dialektické prvky, je pro ně ovšem charakteristické jiné zastoupení slovních druhů. Při zjišťování frekventovaných slovních druhů lze úspěšně vycházet z korpusu mluvené češtiny, a to i při vědomí jeho limitů (např. nemožnosti zachytit neverbální složku komunikace). J. Šonková provedla frekvenční analýzu, z níž mimo jiné vyplývá, že nejfrekventovanějšími slovními druhy v mluvených projevech jsou 1. verba, 2. zájmena, 3. substantiva a dále následují příslovce, předložky, adjektiva, číslovky. Dále je pro mluvený projev charakteristická vyšší frekvence deiktických slov a částic, opakování, rektifikace a rovněž vyšší míra redundance aj. (viz Šonková, J., s. 171 a Hoffmannová, J., s. 77-78). Z hlediska slovních druhů se podle Holé v mluvených projevech více objevují částice a kontaktní slova (Holá, 2008, s. 32). Tato zjištění by určitě měla být zohledněna při výuce.

Společný evropský referenční rámec

Vyučování češtiny jako cizího jazyka se stejně jako vyučování dalších evropských cizích jazyků odvolává na dokument Společný evropský referenční rámec pro jazyky, který definuje dovednosti, jimiž disponují uživatelé cizího jazyka na úrovních od nulové znalosti po znalost odpovídající znalosti rodilého mluvčího (A1, A2, B1, B2, C1 a C2). Referenční rámec je pak pro jednotlivé jazyky konkretizován do podoby popisů šesti úrovní znalosti jazyka. Na úrovni A1 probíhá komunikace za velkého úsilí obou účastníků. Nerodilý mluvčí této úrovně by měl být schopen rozlišovat mezi formální a neformální situací a tomu přizpůsobit jazyk (např. tykání a vykání; zvolení adekvátního lexika (ahoj x dobrý den). Nedokáže však přepínat mezi různými varietami jazyka. Proto nás nepřekvapí, že *„na této úrovni se nepočítá s tím, že je student seznámen s funkční stratifikací češtiny.“* (Vlasáková, 2008, s. 121) Až od úrovně B2 se od nerodilého mluvčího očekává, že se *„dokáže vyjadřovat sebevědomě, srozumitelně a zdvořile v rámci formálních a neformálních funkčních stylů, které odpovídají dané situaci a osobám, kterých se to týká.“* (Společný evropský referenční rámec, s. 124). Autoři popisu referenční úrovně B2 proto explicitně hovoří o funkční stratifikaci češtiny a vyžadují, aby tato problematika byla do vyučování zařazena.

Foreigner Talk

Foreigner Talk označuje způsob, jakým rodilí mluvčí hovoří k cizincům. Bývá charakterizován podobně jako tzv. motherese / parentese talk, baby talk – tedy jako způsob, jakým mluví dospělí k dětem. Tyto jazyky mají podobné rysy: pomalejší tempo, jednodušší konstrukce vět, základní lexikon, krátké věty.

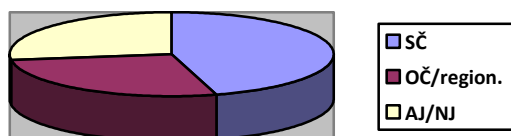
Jak již bylo uvedeno výše, zjistit, jakým způsobem hovoří čeští mluvčí k cizincům, byl jeden z cílů disertační práce. Za tímto účelem proběhlo v Brně, v Olomouci a v Praze dvoukolové nahrávání autentické komunikace mezi cizincem a českým mluvčím a tyto nahrávky byly posléze analyzovány.

Reálná komunikace mezi cizinci a českými mluvčími

Na základě analyzovaných nahrávek byly vytvořeny grafy, z nichž lze vyčíst informaci o zastoupení dialogů čistě spisovně českých, dialogů s prvky obecné češtiny či dialektismy a dialogů s prvky angličtiny či němčiny¹.

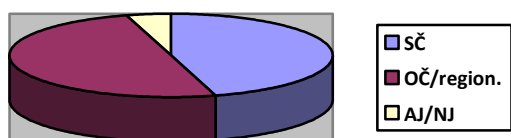
¹ Vzhledem k tomu, že se v některých dialozích objevují jak dialektismy, tak cizojazyčné prvky, může se stát, že součet jednotlivých položek je vyšší, než skutečný počet analyzovaných dialogů (viz graf Praha).

Brno:

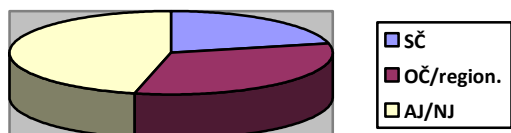
Celkem bylo analyzováno 22 dialogů. Dialogů realizovaných pouze ve spisovné češtině bylo 10. Dialogů obsahujících nespisovné fonetické, morfologické nebo lexikální prvky bylo 6. Dialogů obsahujících přepnutí do jinojazyčného kódu (angličtina nebo němčina) bylo 6.

Olomouc:

Celkem bylo analyzováno 22 dialogů. Dialogů realizovaných pouze ve spisovné češtině bylo 10. Dialogů obsahujících nespisovné fonetické, morfologické nebo lexikální prvky bylo 11. Dialog obsahující přepnutí do jinojazyčného kódu byl 1.

Praha:

Celkem bylo analyzováno 23 dialogů. Dialogů realizovaných ve spisovné češtině bylo 6. Dialogů obsahujících nespisovné fonetické, morfologické nebo lexikální prvky bylo 9. Dialogů obsahujících přepnutí do jinojazyčného kódu bylo 13.

Vidíme, že v Brně a v Olomouci byla téměř polovina dialogů realizována ve spisovné češtině, zatímco v Praze je to necelá čtvrtina. V Praze naopak v téměř polovině dialogů došlo k přepnutí do jinojazyčného kódu, a to nejen v restauračních zařízeních, ale i na úřadech (pošta, banka). Ve více než čtvrtině dialogů (v Olomouci dokonce skoro v polovině) se objevují prvky obecné češtiny (i v Olomouci a v Brně) a prvky dialektické, a to jak fonologického charakteru (tagle, tajdle), tak charakteru lexikálního (kafe, furt) i morfologického.

I v Olomouci a v Brně se vyskytují obecně české prvky, např. -ej místo -ý (ňákej) a -ý místo -é (vlakový nádraží, vysoký lízátko).

Ukazují se tři kategorie interakce:

1. Komunikace ve spisovné češtině. Český mluvčí se (pravděpodobně) přizpůsobuje cizinci².

Brno:

ČM: *Objednat?*

C: *Ano.*

ČM: *Já si přinesu diář. Tak. Tohle (pauza a gesto do diáře) plný. Dvacet sedm pondělí?*

C: *Myslím, že není.*

ČM: *Nemůžete.*

C: *Nemůžu.*

ČM: *V úterý?*

C: *Úterý. Moment. Úterý eee?*

ČM: *Třináct třicet?*

C: *Třináct třicet můžu.*

ČM: *Dobře. Tak se budu těšit v úterý dvacátého osmého ve třináct třicet. Děkuju!*

C: *Děkuju. Na shledanou.*

2. Přejít do angličtiny/ojediněle do němčiny

Praha:

C: *Dám si čerstvý ledový čaj, (nesrozumitelné) a espresso.*

ČM: *Preso s mlíkem?*

C: *Černé. Ještě jednou, prosím.*

ČM: *Preso - with milk?*

C: *Yes.*

ČM: *And this tea black, green ...?*

C: *Černé.*

ČM: *Černý.*

C: *Děkuju.*

² Pro snazší čtení neprovádím fonetický přepis a pokud je slovo vyslovováno standardně, píšu jej noremně. Obvyklá zjednodušení, např. *kerej* m. *kterej*, *ňákej* m. *nějakej*, přepisují, jak bylo slyšeno. Výraznou regionální odchylku od normy přepisují taktéž, jak lze slyšet. Proto tedy vyslovované *gdy* zapisují *kdy*, zatímco *g letadlu* zapisují *s g*.

Olomouc:

ČM: Máte vybráno?

C: Ok. So. Espresso mlékem and zelený čaj, ledový.

ČM: Který?

C: Zelený zelený čaj.

ČM: Dobře, takže česky, česky? Pardon pardon tady ... spousta zelených nebo z čerstvé máty.

C: Máte, mint. No (ang) but ledový, summer letní.

ČM: Ledový, I know but we made it on with from actual mint leaves.

C: Máte. Dobře. Mátový. Yeah.

3. Komunikace s vyšším zastoupením nespisovných prvků. Český mluvčí se nepřizpůsobuje.**Praha:**

ČM: Padesát čtyry korun.

C: Šedesát.

ČM: Děkuju. Počkejte, to je málo. Mám tady (ČM hledá drobné a hovoří sám k sobě. Mám tady je vysloveno téměř jako máte) nákou dvacku? Jo tajdle. Takle, jó.

C: Děkuju.

Brno:

C: Nemluvím moc česky. Kde je Mendelovo náměstí?

ČM: Mendelovo náměstí. Chcete jít? To je daleko, Mendelák. Běžte na nádraží, jak jezdijou šaliny, jak se křížujou šaliny a jedničkou.

C: Jeden, jo?

ČM: Jedničkou, ano. Jedničkou vpravo.

C: Děkuju moc.

Olomouc:

C: Kde je orloj?

ČM: Orloj ten je až - dyž pudete tady tou cestou furt rovně jak jezdí ta tramvaj tak až až až skoro na konci tak tam je náměstí a tam je orloj. Můžete jet štvorkou šestkou.

C: Je daleko?

ČM: Náměstí Hrdinů té tak ... Chůzou je to tak dvacet minut a tramvajou je to tak deset. Štyři šest tam jede náměstí Hrdinů.

C: Děkujem.

Předpoklad, že český rodilý mluvčí na základě signálu „Jsem cizinec, mluvte, prosím pomalu a spisovně.“ opravdu přepne do spisovného kódu, považujeme ve světle nahrávek za idealistický. Po upozornění „Mluvím málo česky.“ čeští mluvčí často zvolnili tempo, zvýšilo se množství opakování informací a častěji docházelo k očnímu kontaktu. Nicméně řeč stále obsahovala dialektismy a redundantní informace. V dialozích se navíc překvapivě často objevovala deminutiva.

Návrh řešení současného stavu ve výuce češtiny jako cizího jazyka

Na základě výzkumu doporučujeme, aby cizinci od počátku svého studia byli vhodným způsobem seznamováni s frekventovanými nespisovnými jevy a dialektismy, se kterými se v místě svého studia/pobytu s největší pravděpodobností setkají. Dále by měla být rozvíjena dovednost porozumět slyšenému, a to jak poslech pro zběžnou orientaci, tak poslech pro specifickou informaci i v textu s množstvím redundantních informací.

Konkrétně navrhuje:

1. Informovat studenty o situačním zakotvení jednotlivých variet jazyka
2. Informovat studenty o existenci rozdílů mezi psanou a mluvenou formou jazyka
3. Rozvíjet dovednost porozumět klíčové informaci
4. Informovat studenty o existenci, vysoké frekvenci a základních způsobech tvoření deminutiv a univerbizovaných lexikálních jednotek
5. Informovat studenty o existenci dialektů

Jednotlivá doporučení jsou rozpracována do podoby pracovních listů a metodických doporučení, jak s nimi ve výuce pracovat. Jsou využívány obrázky, autentické nahrávky a nahrávky, které byly pro tento účel speciálně vytvořeny.

Zde uvádíme **návrh pro bod 4**, tedy pro informování studentů o existenci a způsobu tvoření deminutiv, a níže ukázkou z návrhu metodického zpracování bodu 5, informování o existenci dialektů.

1. Vyučující studentům rozdává pracovní listy, sdělí jim, že budou poslouchat dialog, a vyzve je k poslechu a označení správné odpovědi: „*Poslouchejte dialog a označte, co je správně.*“

Cizinec je

- a) v restauraci b) na poště

2. Vyučující studentům rozdává handout a vyzve je, aby se soustředili na detailní poslech: Poslouchejte ještě jednou a označte, co slyšíte.

Servírka říká:

- a) 60 korun b) 60 korunek

Přepis nahrávky:

Cizinec: Vodu? Nebo (.) vodu?

Česká mluvčí: Bonaqu jemně perlivou? Neperlivou?

C: Neperlivou? Perlivou? Neperlivou.

CM: Dvakrát, jo?

C: No (anglicky)

ČM: Jednou.

C: Jednou. Čaj (.) moment moment (.) frapé frapé.

ČM: Jednou?

C: Jednou.

ČM: Všechno?

C: Ano.

ČM: ehm ((přítakání))

C: Děkuji.

ČM: Frapé?

C: Prosím. And platíme.

ČM: Šedesát korunek rovných.

C: Šedesát?

ČM: ehm (potvrzení). ()

Děkujeme.

3. Vyučující studentům rozdává následující pracovní list a pomáhá jim ho vyplnit.

„Dáte si gulášek a pivečko? Nebo vám víc chutná dortíček a kávička?“

Spojte. (Pozor! Základní slovo i deminutivum mají stejný rod.)

1. káva	___	A. bagetka
2. guláš	___	B. pivečko
3. pivo	___	C. rohlíček
4. kafe	___	D. gulášek
5. dort	___	E. korunka
6. rohlík	___	F. kávička
7. bageta	___	G. dortíček
8. koruna	___	H. kafičko

Doplňte.

-ek	-íček	-íčko	-ička	-ečko	-ka
1. dort	___	3. guláš	___	5. piv	___
2. káv	___	4. kaf	___	6. korun	___

Deminutiva

-ek, -ík, -eček, -íček

guláš – gulášek

rohlík – rohlíček

lístek³ – lísteček

-ka, -ička, -ečka

koruna – korunka

káva – kávička

bageta – bagetka

-ko, -ečko, -íčko, -átko

pivo – pivko, pivečko, pivíčko

kafe – kafičko

menu – meníčko

Napište základové slovo.

1. _____ - vínečko	4. _____ - papírek
2. _____ - řízeček	5. _____ - kytička
3. _____ - koláček	6. _____ - knedlíček

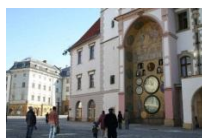
Pozor! Některá deminutiva mají specifický význam.

Porovnejte například voda – vodka (= alkoholický nápoj).

³ Míňen pořadový lístek.

Vyučovací úsek k bodu 5. (informování studentů o existenci dialektů) vypadá takto (s využitím fotografií a mapy České republiky):

1. Vyučující studentům ukáže mapu České republiky a zeptá se studentů, která města znají/navštívili, co tam viděli apod.
2. Vyučující studentům rozdá pracovní list a vyzve je, aby spojili fotografie se slovy uvedenými nad nimi. Fotografie představují památky či místa typická pro vybraná města – Prahu, Brno, Olomouc a Ostravu (zdroj: www.seznam.cz/obrazky). Např.

Pak se studentů zeptá, jestli tato místa znají a vědí, kde jsou. V případě potřeby vyučující studentům řekne, které památky na fotografiích skutečně jsou. Na tyto reálie je nutné upozornit studenty již v této fázi, aby pak při poslechu mohli identifikovat příslušná slova/příslušné informace.

3. Vyučující studentům řekne, kde se místa z fotografií nachází, a zeptá se jich, která z těchto měst již navštívili, co tam viděli/jedli/pili a co dalšího o nich mohou říct ostatním. Vyučující upozorní, že s orlojem jsou spojeni apoštolové, přestože olomouckým orlojem procházejí socialističtí budovatelé.
4. Vyučující studentům ukáže mapu České republiky a vyzve je, aby se na ní daná města pokusili najít. V případě potřeby jim pomůže. U Ostravy vyučující studenty explicitně upozorní, že v okolí Ostravy jsou Beskydy a Jeseníky a město se nachází blízko Polska.
5. Vyučující studentům vysvětlí, že uslyší mluvit čtyři lidi, a jejich úkolem je napsat do mapy ke každému městu číslo podle pořadí, ve kterém se o daném městě mluví. Studenti každý text poslouchají nejméně dvakrát. Pokud mají s porozuměním velké potíže, vyučující je upozorní na klíčová slova, která se mají pokusit zaslechnout.

Přepis nahrávek:

- 1) Naše město – nebo jak my říkáme náš štatl – stojí na beton za návštěvu. Máme tady hrad Špilberk, radnicu a dokonce aji draka! Nebojte se, je vycpané a visí na té radnici. Nemáme tady sice metro jako v Práglu, ale všeccko je tady blízko a jezdijó tady trajfy aji šaliny. A hlavně só tady betální borci, co s vama dycky rádi pudó na škopek nebo na prigll!
- 2) Co vám mám vo našem městě povídat? Vo Staromáku s orlojem, vo Karlovým mostě i vo Václaváku a Národním muzeu ste už určitě slyšeli. Z Karlovýho mostu je fakt pěkněj pohled na Pražskej hrad a z Hradu zas na celý město. I když je to historický město, vobjevujou se tady ale i nový moderní baráky – jako Tančící dům nebo komerční centra. Mně osobně se to moc nelíbí.
- 3) Tak vy chcete vidět náš orloj. No, to musíte jet tramvají a jak vystoupíte - takle vám zůstane tramvaj - vy se votočíte a máte takle ulici. Tak pete tou ulicí a na koncu ste u orloje. Ale máte smůlu - už nevidíte apoštola. No, to je přesně ve dvanáct hodin - jsou apoštoli – chodijou, zvonijou, písnička, kohout kokrhá... To už nevidíte.

4) K nám výletníci moc něježd'ajú, bo je samá fabrika, ale máme tu aj kulturní památky. Tož baj naša radnica. Je največší v celé republice a má najvyšší vežu, hlasku. Stoji na Prokešovym náměšči a měří cosi přes pětasedymdesát metruv. Jak je pěkný čas, vidat z veže Beskydy, Jeseníky a celé Opavsko. No, a vidžíme aj do Polska.

Řešení

1. Brno (klíčová slova: Špilberk, drak)
2. Praha (klíčová slova: Václavák, Národní muzeum, Karlův most)
3. Olomouc (klíčová slova: orloj, apoštol)
4. Ostrava (klíčová slova: fabrika, věž, Polsko)

Aktivitou, během níž studenti určí, o kterém městě mluvčí hovoří, může daný výukový úsek skončit. Považuje-li to však vyučující za vhodné, je možné zaměřit se rovněž na nářeční jevy. V tom případě lze pokračovat podle bodu 6. níže.

6. Vyučující studentům rozdá následující pracovní list. Studenti ho ve dvojicích vyplní a vyučující pak s nimi projde správné odpovědi. Úkoly, v nichž jsou studenti vedeni k soustředění na formu (přepis do spisovné češtiny), jsou určeny až pro úroveň A2.

Co to znamená? Spojte spisovnou variantu a dialekt.

1. počasí	___	A. šalina
2. tramvaj	___	B. barák
3. trolejbus	___	C. chodijou
4. město	___	D. určitě
5. i	___	E. muž

apod. (zde zkráceno)

Jak to píšeme? Přepište do spisovné češtiny.

1. Jezdijó tady šaliny. – _____

2. Z mostu je pěknej pohled na Pražskej hrad. – _____

3. Votočíte se a na koncu jste u orloje. – _____

4. K nám výletníci moc něježd'ajú. - _____

apod. (zde zkráceno)

Kde to uslyšíte? K větám v předchozím cvičení napište město.

Brno

Olomouc

Ostrava

Praha

(řešení: 1. Brno 2. Praha; 3. Olomouc; 4. Ostrava)

Závěr

V popisech jednotlivých referenčních úrovní češtiny jako cizího jazyka (zejména pro úroveň A1 a A2) se předpokládá něco, co neodpovídá skutečnosti. Neprokázano se, že by čeští mluvčí dokázali přepínat do spisovné češtiny. Podle vyjádření cizinců jim porozumění ztěžují především rozdíly mezi spisovnou a obecnou češtinou v oblasti lexika, například univerbizace (Václavák, řidičák) a používání deminutiv (pivečko, bagetka). O nespisovných prostředcích by proto měli být studenti češtiny informováni již na nižších úrovních, a to převážně prostřednictvím procvičování porozumění obsahu, nikoli rozborem formy. Zároveň by mělo být autorem učebnice či učitelem poskytnuto poučení o jazykových varietách češtiny, formulované adekvátně úrovni pokročilosti dané cílové skupiny studentů.

Netvrdíme, že studenti češtiny, kteří se doposud v institucionálním vzdělávání o existenci nespisovné variety nedozvěděli, v komunikaci s českými mluvčími selhávají, avšak domníváme se, že nesystematické upozorňování na „chybné koncovky“, které však studenti „z ulice“ nosí, není ideálním řešením. Naopak systematická a uvědomělá prezentace mluvené češtiny může cizincům usnadnit jak komunikaci, tak porozumění české kultuře.

Literatura

- BERMEL, N. (2010): O tzv. české diglosii v současném světě. *Slovo a slovesnost*, 71, s. 5–30.
- BISCHOFOVÁ, J. a kol. (2001): *Prahová úroveň. Čeština jako cizí jazyk*. Praha: Univerzita Karlova.
- CVEJNOVÁ, J. (2006): Úroveň B1 – Prahová úroveň. In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2005-2006*. Praha: Akropolis, s. 27-37.
- CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum.
- CVRČEK, V. (2008): *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Praha: NLN.
- CVRČEK, V. (2006): *Teorie jazykové kultury po roce 1945*. Praha: Karolinum.
- ČADSKÁ, J. a kol. (2005): *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A2*. Praha: MŠMT ČR.
- ČECHOVÁ, M. (2003/2004): Dynamika a relativnost spisovnosti a stylovosti. *Český jazyk a literatura*, s. 163-169.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2006): Mluvenost a psanost. In: Uličný, O. (ed.): *Přednášky z doktorandských dnů I.*, Praha: FFUK.
- ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J. (eds. 2011) *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia.
- ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J., HAVLOVÁ, E. (2010): *Užívání a prožívání jazyka*. Praha: Karolinum.
- DANEŠ, F. (2009): *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum.
- FERGUSON, CH. A. (1971): *Language Structure and Language Use*. Stanford: Stanford University Press.
- GLADKOVA, H. (2011): Co je (ne)příznakové v současné české jazykové situaci? Dynamika pohybu mezi substandardními útvary a standardním útvarem jazyka. In: *Sborník AUCČJ 2011*. Praha: Akropolis, s. 15-31.
- HÁDKOVÁ, M. (2011) Čemu z našeho národního jazyka učit, máme-li cizince naučit česky? In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2011*. Praha: Akropolis, s. 33-39.
- HÁDKOVÁ, M., LÍNEK, J., VLASÁKOVÁ, K. (2005): *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A1*. Praha: MŠMT ČR.
- HOLÁ, L. (2008): Spisovná vs. obecná čeština ve výuce češtiny jako cizího jazyka. In: Šebesta, K., Hájková, E. (eds.) *Didaktické studie IV*. Praha: Univerzita Karlova, s. 29–35.
- HOLUB, J. a kol. (2005): *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň B2*. Praha: MŠMT ČR.
- HRDLIČKA, M. (2009): *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. Praha: Karolinum.
- HRDLIČKA, M. (2002): *Cizí jazyk čeština*. Praha: ISV.
- HRONEK, J. (1972): *Obecná čeština*. Praha: Univerzita Karlova.
- CHLOUPEK, J. (1986): *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: UJEP.
- MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J. (1997): Čeština spisovná, hovorová, obecná ... a hlavně mluvená (v současné komunikaci a v současném výzkumu). *Slovo a slovesnost* 58, s. 42–54.
- NOVÁKOVÁ, J. (2010): *Obecná čeština ve výuce češtiny pro cizince*. Olomouc: FF UP. Diplomová práce.
- (1932) *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha.
- VACHEK, J. (1970): *U základů pražské jazykovědné školy*. Praha: Academia.
- VITKOVSKAYA, V. (2010): Foreigner talk – mluvení k cizincům. In: *Problematika českého jazyka, literatury a kultury očima mladých doma i ve světě*. Praha: KČJ PedF UK a ÚSF Vratislavské univerzity, s. 252-262.